

Zmiana obrazu siebie u ofiar pożaru hali Stoczni Gdańskiej

Bogusław Borys, Mikołaj Majkowicz¹

Katedra i I Klinika Chorób Psychicznych Akademii Medycznej w Gdańsku

THE CHANGE OF SELF-IMAGE IN THE VICTIMS OF THE FIRE AT THE WORKSHOP OF THE GDAŃSK SHIPYARD

Summary. The paper sought to test whether and to what extent a strong traumatic event causes changes in self-image. The Adjective Check List (ACL) has been used, a self-inventory personality-assessment instrument to test the structure of psychological needs. As well as the experimental group, the victims of the fire at the Gdańsk Shipyard, the control group was tested. Both groups numbered 45 subjects.

An analysis of the results showed essential unfavourable changes in those who had gone through a strong trauma. Self-acceptance has been lowered. The need for heterosexual contacts and the need for affiliation have been lowered as well. The needs for changes and autonomy have been lowered. The need for humiliation and aggression have increased. The main direction of those changes has a depressive character.

WSTĘP

Zanim przejdziemy do właściwego tematu, kilka słów o samym zdarzeniu, które pociągnęło za sobą tragiczne skutki.

W dniu 24 listopada 1994 r. o godz. 18⁰⁰ w Hali Stoczni Gdańskiej rozpoczął się koncert młodzieżowego zespołu muzycznego Golden Life. Na koncert przyszło około 800 młodych słuchaczy. Dodatkową atrakcją była zapowiedziana po koncercie, bezpośrednia transmisja z Berlina za pośrednictwem MTV, którą uczestnicy mieli oglądać na wielkim ekranie umieszczonym w hali.

O godzinie 20⁵⁵ na jednej z trybun zaczęła się palić ławka. W tym czasie na sali było około 600 osób. Rozbawieni uczestnicy początkowo potraktowali to jako dodatkową atrakcję, swoisty *happening*. Wkrótce ogień zaczął gwałtownie się rozprzestrzeniać i wtedy wszyscy rzucili się do ucieczki. Trudność polegała na tym, że większość wyjść zamknięto na klódki, a główne wyjście częściowo zagradała krata. Powstał ogromny popłoch, w wyniku którego uciekający zaczęli się przewracać i wzajemnie tratować. Podmuchy żaru i rozprzestrzeniające się płomienie spowodowały u wielu uczestników poparzenia, często bardzo poważne.

W wyniku tej katastrofy na miejscu zginęły dwie osoby – jedna w płomieniach, druga strącona. Później zmarło następnych pięć. W sumie było siedem ofiar śmiertelnych, ponad trzysta poparzonych, około dwieście pięćdziesiąt hospitalizowanych w różnych szpitalach Trójmiasta. Około dwudziestu osób najciężej poparzonych umieszczono po kilku dniach w specjalistycznym oddziale oparzeń w Siemianowicach Śląskich.

Do dzisiaj, chociaż od tamtego zdarzenia minęło już sporo czasu, kilkadziesiąt osób poddawanych jest okresowej rehabilitacji; tyleż czeka na dalsze zabiegi chirurgiczne. Około stu osób doznało – w większym lub mniejszym stopniu – trwałego kalectwa. Tyle faktów – w największym skrócie.

„Obraz siebie” oznacza zorganizowany zespół cech, które osoba, na podstawie aktualnych i wcześniejszych doświadczeń, uznaje za własne, specyficzne dla siebie. Ten zespół cech dotyczy m.in. własnego wyglądu, umiejętności i uzdolnień, własnych pragnień i dążeń, pozycji wśród innych ludzi, ale także określonych potrzeb psychicznych, wartości decydujących o zachowaniu w konkretnych sytuacjach życiowych itp. Tak rozumiany obraz siebie kształtuje się na podstawie ciągu dotychczasowych doświadczeń życiowych konkretnej osoby. Jest więc obrazem specyficznym dla danej jednostki. Nie bez znaczenia dla kształtowania obrazu siebie są poszczególne fazy rozwoju człowieka. Inne są typowe cechy spostrzegane u siebie w wieku młodzieńczym, nieco inaczej przedstawia się to u dorosłych, a jeszcze inaczej w późnych latach życia. Obraz siebie ulega ewolucyjnym zmianom w wyniku nowych, zwyczajnych sytuacji życiowych. Zdarzają się jednak wydarzenia o dużym ciężarze gatunkowym, które dość radykalnie wpływają na zmianę obrazu siebie (Siek, 1986; Iwańczyk, 1996; Epstein, 1985; Murray, 1938).

W naszym rozumieniu taką sytuacją, która mogła mieć wpływ na istotne zmiany w obrazie siebie, był – u uczestników tego zdarzenia – pożar Hali Stoczni Gdańskiej. Stawiając taką hipotezę, staraliśmy się ją

¹ Adres do korespondencji: Katedra i I Klinika Chorób Psychicznych Akademii Medycznej w Gdańsku, ul. Dębinki 7, 80-211 Gdańsk.

zweryfikować poprzez przeprowadzone badania.

Większość z tych około sześciuset osób, które znajdowały się w sali podczas wybuchu pożaru, doznało przynajmniej dwóch silnie traumatyzujących przeżyć. Pierwszym było realne zagrożenie życia spowodowane głównie sytuacją pułapki. Jak wspomniano wcześniej, większość wyjść było zamkniętych na kłódki, a jedyne dostępne główne wyjście – częściowo zamknięte kratą. To musiało wywołać popłoch. Uciekając, ludzie przewracali się i wzajemnie tratowali. W przejściu leżało kilka warstw zgniecionych i duszących się osób. Po fakcie część ofiar mówiła wręcz o psychicznej śmierci, którą tam przeżyli. Byli przekonani, że stamtąd już nie wyjdą. Drugim traumatycznym doznaniem były bolesne poparzenia spowodowane zarówno płomieniami, jak i falami podmuchów żaru.

Cała ta sytuacja była wystarczającym czynnikiem do powstania zespołu stresu pourazowego (Powers i in., 1994; DSM-III R, 1987; DSM-IV, 1991; Courtenmanche, Robinow, 1989; Gilboa, Friedman, Tsur, 1994). Kryteria zespołu stresu pourazowego szczegółowo określa DSM-III R (1987) oraz DSM-IV, (1991). Pomijając szczegóły, ograniczymy się w tym miejscu jedynie do ogólnej charakterystyki tego zespołu.

Zespół stresu pourazowego charakteryzuje się:

1. Zażenieniem czynnika, który jest wydarzeniem o charakterze katastrofy, wykraczającym poza zakres zwykłych ludzkich cierpień.
 2. Powtarzającym się w różny sposób przeżywaniem traumy: poprzez sny, skojarzenia, wrażenia związane z wydarzeniem.
 3. Reakcjami ucieczkowymi lub unikania: niejako amputacja myślenia o tym, co się stało; eliminacja uczuć i działań przypominających traumę.
 4. Nadmierną czujnością, która rzutuje na funkcjonowanie, a przejawia się ciągłym sprawdzaniem własnego bezpieczeństwa, kłopotami w zasypianiu, zaburzeniami koncentracji, wybuchami złości itp.
- Wspomniane symptomy, wszystkie lub przynajmniej niektóre z nich, wystąpiły u ogromnej większości osób badanych. U niektórych zjawisko to występowało jedynie bezpośrednio po pożarze, u innych przetrwało kilka czy kilkanaście miesięcy. U sporej części ofiar poszczególne objawy trwają do dzisiaj.

Stres spowodowany tego typu urazem pociąga za sobą – zwłaszcza u ludzi bardzo młodych – wiele następstw psychicznych. Wspomniano już zespół stresu pourazowego, ale są też inne. Jednym z nich jest zmiana pewnych istotnych przekonań konstytuujących obraz siebie. Przekonania te wprawdzie nie są do końca uświadomione, jednak funkcjonują gdzieś w podświadomości. Jak wynika z informacji zawartych w literaturze dotyczącej tych zagadnień, zburzeniu ulegają: a) dotychczasowa koncepcja siebie, poczucie kontroli – w tym mocy i wpływu; b) wyobrażenie o własnej nietykliwości; c) koncepcja świata i ludzi (Gilboa, Friedman, Tsur, 1994; Friedman, Shmukler, 1992; Peterson, Seligman, 1981; Williams, 1988; Perloff, 1983).

Silnie traumatyczne doświadczenie wywołuje poczucie bezsilności i niemożności pomocy sobie i innym w sytuacji ekstremalnego zagrożenia. Ludzie żyją w przeświadczeniu, a dotyczy to zwłaszcza osób młodych, że wprawdzie zdarzają się wypadki, poważne choroby, że istnieje przemoc i przestępstwa, ale to wszystko jakby ich nie dotyczy. Janoff-Bulmann (1985) sugeruje, że ludzie na ogół postrzegają świat jako miejsce względnie bezpieczne w tym sensie, że wydarzenia, zwłaszcza te w najbliższym otoczeniu, zasadniczo można jakoś kontrolować. To przeświadczenie – w sytuacjach równie dramatycznych jak ta, o której tu mowa – ulega zburzeniu. Zmienia się również widzenie świata ludzi, zwłaszcza wtedy, gdy katastrofa spowodowana jest świadomym działaniem człowieka czy chociażby ewidentnym brakiem odpowiedzialności konkretnych osób.

Silnie traumatyzujące przeżycie, jakim dla uczestników tego koncertu był pożar Hali Stoczni Gdańskiej, stało się naszym zdaniem wystarczającym czynnikiem do spowodowania istotnych zmian w obrazie siebie. Tę hipotezę poddaliśmy weryfikacji poprzez zastosowanie odpowiedniego narzędzia badawczego wobec osób uczestniczących w tym wydarzeniu oraz grupy kontrolnej. Badaniom poddaliśmy aktualny obraz siebie oraz obraz przeszły (przed urazem).

ZMIANA OBRAZU SIEBIE U OFIAR POŻARU HALI STOCZNI GDAŃSKIEJ STRATEGIA BADAWCZA I METODA

W badaniach zastosowano Test Przymiotników (ACL) w opracowaniu M. Matkowskiego (1984) na podstawie testu ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna. Do badań posłużono się autoryzowanym przekładem Z. Płużek, M. Niewiadomskiego, E. Ewczyskiego oraz J. S. Jakubowskiego.

Podstawą analizy statystycznej było 19 skal Testu Przymiotnikowego. Są to następujące skale: Lp – Liczba przymiotników; No – Nastawienie obronne; F – Skala kontrolna; Sa – Samoakceptacja; Os. – Potrzeba osiągnięć; Do – Potrzeba dominacji; Wy – Potrzeba wytrwałości; Po – Potrzeba porządku; Ro – Potrzeba rozumienia; Op – Potrzeba opiekowania się; Af – Potrzeba afiliacji; He – Potrzeba kontaktów heteroseksualnych; Uz – Potrzeba uzewnętrzniania się; Au – Potrzeba autonomii; Ag – Potrzeba agresji; Zm – Potrzeba zmian; Op – Potrzeba opiekowania się; Po – Potrzeba poniżania się; Ul – Potrzeba uległości.

Badani wybierali określające ich przymiotniki na podstawie dwóch instrukcji. Pierwsza z nich brzmiała: „Zaznacz te przymiotniki, które określają, jaki jesteś (teraz)”, a druga – „Zaznacz, te przymiotniki, które określają, jaki byłeś przed pożarem”.

Badaniom poddano dwie grupy. Grupę eksperymentalną stanowiły ofiary pożaru, a grupę kontrolną – uczniowie gdańskich szkół podstawowych oraz średnich, którzy nie uczestniczyli w tym koncercie oraz nie przeżyli w ciągu ostatniego roku żadnej, szczególnie traumatycznej sytuacji. Grupa kontrolna była wyrównana z eksperymentalną pod względem liczby osób, wieku badanych, płci oraz typów szkół.

Badanie obrazu siebie w przypadku grupy eksperymentalnej dotyczyło opisu siebie sprzed pożaru: „jaki byłem przed pożarem”. W grupie kontrolnej punktem odniesienia były ferie zimowe'96, czyli wydarzenie zwyczajne, pozbawione stresu. Badania grupy eksperymentalnej przeprowadzono w okresie 2-3 miesięcy po wypadku. Grupę kontrolną badano na przełomie marca i kwietnia'96, czyli około 2 miesiące po feriach.

OSOBY BADANE

Każda z badanych grup liczyła po 45 osób (30 dziewcząt oraz 15 chłopców) w wieku 14-20 lat. W grupie eksperymentalnej wszyscy badani byli uczestnikami koncertu oraz w różnym stopniu ofiarami pożaru Hali Stoczni Gdańskiej. Ponadto wszyscy oni uczestniczyli – z różną częstotliwością – w grupowych zajęciach psychoterapeutycznych, które odbywały się dwa razy w tygodniu w I Klinice Chorób Psychicznych AMG w Gdańsku, w okresie od połowy stycznia do końca czerwca 1995 r.

W grupie eksperymentalnej jedynie 2 osoby nie doznały poparzeń, mimo iż były w tym czasie w sali. Należały one do grupy tych osób, które uniknęły poparzeń, ponieważ były przygniecione warstwą leżących na nich innych osób. Pozostałe osoby w większym lub mniejszym stopniu były poparzone. Według oceny lekarzy, u 25 osób stwierdzono lekki stan oparzenia, u 8 – średni, u 9 – średnio-ciężki i u 1 – ciężki. Wszyscy badani byli uczniami szkół podstawowych i średnich, jedna osoba uczyła się w szkole wieczorowej.

Osoby z grupy kontrolnej uczęszczały do gdańskich szkół podstawowych i średnich.

WYNIKI

Otrzymane wyniki badań poddano analizie statystycznej z zastosowaniem dwuczynnikowej analizy wariancji w układzie: 2 (grupa: poparzeni – zdrowi) x 2 (Obraz siebie: przeszły – obecny) z powtarzanym pomiarem w obrębie ostatniego czynnika. Analizę wariancji stosowano odrębnie dla każdej skali kwestionariusza ACL. Średnie arytmetyczne i odchylenia standardowe przedstawia tab. 1, a wyniki ANOVA – tab. 2.

Tabela 1.
Średnie arytmetyczne (M) i odchylenia standardowe (SD)
wyników badania testem ACL

Skale ACL	Osoby poparzone				Grupa kontrolna			
	Przeszły obraz siebie		Obecny obraz siebie		Przeszły obraz siebie		Obecny obraz siebie	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Liczba przymiotników	47,22	13,14	49,82	12,18	48,62	14,68	53,57	12,68
Nastawienie obronne	53,31	8,32	46,84	8,62	51,42	7,93	54,07	6,75
Skala kontrolna F	62,20	11,47	62,22	10,60	61,09	12,76	58,22	10,23

BOGUSŁAW BORYS, MIKOŁAJ MAJKOWICZ

Skala samoakceptacji	56,64	11,56	47,13	12,45	52,69	13,24	59,18	12,23
Potrzeba osiągnięć	53,87	9,86	46,87	8,78	51,84	8,95	54,18	7,29
Potrzeba dominacji	56,04	9,35	45,93	10,31	53,18	10,31	55,78	8,10
Potrzeba wytrwałości	51,71	9,87	46,58	8,44	50,22	7,24	50,73	7,32
Potrzeba porządku	48,98	7,67	46,87	7,98	49,73	6,71	49,71	7,19
Potrzeba rozumienia	49,91	9,62	47,33	8,98	47,40	9,61	49,71	7,85
Potrzeba opiekowania się	50,82	10,19	46,80	9,10	47,60	9,84	50,27	8,34
Potrzeba afiliacji	54,33	9,88	45,60	9,49	52,51	8,49	55,18	8,08
Potrzeba kontaktów heteroseksualnych	53,87	9,46	45,62	9,01	51,16	9,18	53,80	7,53
Potrzeba uzewnętrzniania się	52,20	9,27	50,20	8,87	53,73	10,12	53,47	9,20
Potrzeba autonomii	56,96	10,89	50,20	9,99	53,69	11,52	56,58	8,85
Potrzeba agresji	49,88	10,12	54,09	9,54	51,69	10,14	50,09	8,64
Potrzeba zmian	56,20	10,48	47,31	10,79	53,00	9,82	55,87	8,00
Potrzeba doznawania opieki	46,58	9,59	47,93	9,00	45,67	10,76	45,53	9,99
Potrzeba poniżania się	41,56	8,89	56,24	11,23	44,42	10,21	43,62	8,94
Potrzeba uległości	47,09	9,97	46,60	9,54	45,49	10,55	46,64	8,83

Tabela 2.

Wyniki dwuczynnikowej analizy wariancji; zmienne zależne: skale kwestionariusza ACL; zmienne niezależne: grupa (1 – poparzeni, 2 – grupa kontrolna) x obraz siebie (1 – przeszły, 2 – obecny), stopnie swobody dla wszystkich skal = 1,88

Skala ACL	Efekty główne	F	p
Liczba przymiotników	grupa obraz siebie interakcja	0,34 27,96 2,72	n.i. <0,001 n.i.
Nastawienie obronne	grupa obraz siebie interakcja	3,23 6,11 34,71	n.i. <0,05 <0,001
Skala kontrolna F	grupa obraz siebie interakcja	1,73 1,06 1,09	n.i. n.i. n.i.
Skala samoakceptacji	grupa obraz siebie interakcja	3,09 1,50 42,12	n.i. n.i. <0,001
Potrzeba osiągnięć	grupa obraz siebie interakcja	2,49 8,94 35,75	n.i. <0,01 <0,001
Potrzeba dominacji	grupa obraz siebie interakcja	3,79 16,49 47,23	n.i. <0,001 <0,001
Potrzeba wytrwałości	grupa obraz siebie interakcja	0,71 9,49 14,16	n.i. <0,01 <0,001
Potrzeba porządku	grupa obraz siebie interakcja	0,84 0,76 5,63	n.i. n.i. <0,05
Potrzeba rozumienia	grupa obraz siebie	0,01 0,02	n.i. n.i.

ZMIANA OBRAZU SIEBIE U OFIAR POŻARU HALI STOCZNI GDAŃSKIEJ

	interakcja	7,96	<0,01
Potrzeba opiekowania się	grupa obraz siebie interakcja	0,01 0,53 12,98	n.i. n.i. <0,001
Potrzeba afiliacji	grupa obraz siebie interakcja	5,92 8,60 30,38	<0,05 <0,01 <0,001
Potrzeba kontaktów heteroseksualnych	grupa obraz siebie interakcja	3,13 7,30 27,62	n.i. <0,01 <0,001
Potrzeba uzewnętrzniania się	grupa obraz siebie interakcja	1,83 1,70 0,99	n.i. n.i. n.i.
Potrzeba autonomii	grupa obraz siebie interakcja	0,60 5,00 31,10	n.i. <0,05 <0,001
Potrzeba agresji	grupa obraz siebie interakcja	0,37 1,93 9,63	n.i. n.i. <0,01
Potrzeba zmian	grupa obraz siebie interakcja	2,15 9,45 36,01	n.i. <0,01 <0,001
Potrzeba doznawania opieki	grupa obraz siebie interakcja	0,79 0,45 0,67	n.i. n.i. n.i.
Potrzeba poniżania się	grupa obraz siebie interakcja	7,59 40,44 50,29	<0,01 <0,001 <0,001
Potrzeba uległości	grupa obraz siebie interakcja	0,17 0,15 0,94	n.i. n.i. n.i.

Analiza wariancji zmiennych zależnych (wyników w teście ACL) ujawniła efekt grupy tylko w odniesieniu do dwóch skal testu ACL: Potrzeby afiliacji oraz Potrzeby poniżania się. O wiele częściej wystąpił istotny efekt zmiennej „obraz siebie” (przeszły i obecny). Efekt ten okazał się istotny dla następujących zmiennych: Liczba przymiotników, Nastawienie obronne oraz Potrzeb osiągnięć, dominacji, wytrwałości, afiliacji, kontaktów heteroseksualnych, autonomii, zmian i poniżania siebie.

Najczęściej jednak istotna okazała się interakcja tych dwóch zmiennych (grupa i obraz siebie). Istotność interakcji wystąpiła w skalach: Nastawienie obronne, Samoakceptacji oraz w skalach Potrzeb (osiągnięć, dominacji, wytrwałości, porządku, rozumienia, opiekowania się, afiliacji, kontaktów heteroseksualnych, autonomii, agresji, zmian oraz poniżania siebie).

Na rys. 1 i 2 przedstawiono profile uzyskane w wyniku badań testem ACL dwóch porównywanych grup. Rys. 1 przedstawia profile przeszłego obrazu siebie, a rys. 2 – aktualny obraz siebie.

Rys. 1. Przeszły obraz siebie w teście ACL w badanych grupach

Analiza statystyczna za pomocą testu *t*-Studenta nie wykazała istotnej statystycznie różnicy w żadnej ze skal testu, a struktura profilu jest bardzo podobna. Współczynnik korelacji *r*-Pearsona pomiędzy średnimi wynikami 19 skal dla obu badanych grup był bardzo wysoki i istotny statystycznie $r(17) = 0,92$; $p < 0,001$.

Profil aktualnego obrazu siebie osób z grupy „poparzonych” zasadniczo odbiegał od profilu osób z grupy kontrolnej. Wynik testu *t*-Studenta wskazywał na istotne statystycznie różnice w następujących skalach: Nastawienie obronne, Skala samoakceptacji, Potrzeba osiągnięć, dominacji, wytrwałości, afiliacji, kontaktów heteroseksualnych, autonomii, agresji, zmian oraz poniżania siebie. Różnice między badanymi grupami stwierdzone w wymienionych skalach były istotne statystycznie na poziomie co najmniej 0,05. Struktura profilu

BOGUSŁAW BORYS, MIKOŁAJ MAJKOWICZ

obu grup była różna. Współczynnik korelacji był niemal zerowy $r(17) = -0,004$; $p = n.i.$

Rys. 2. Aktualny obraz siebie w teście ACL w badanych grupach

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

W graficznej i ogólnej postaci plan i wyniki badań przedstawia rys. 3.

Obydwie badane grupy nie różnią się statystycznie istotnie między sobą w zakresie przeszłego obrazu siebie. Dla ofiar pożaru oznaczało to: „jaki byłem przed pożarem”. Wniosek stąd, że wyjściowo (przed traumą) obydwie grupy badanej młodzieży nie różniły się istotnie między sobą pod względem natężenia cech osobowości i głównych potrzeb. Wyniki te pośrednio wskazują też, że badane osoby pochodzą z tej samej populacji (wiek, płeć, rodzaj szkoły, miejsce zamieszkania). Ich obraz siebie sprzed kilku miesięcy, przed pożarem, był taki sam w obu badanych grupach.

Zasadnicze znaczenie dla wyjaśnienia zmienności wyników na skalach ACL miała interakcja przynależności do grupy oraz przeszłego i aktualnego obrazu siebie. O ile, jak już wspomniano, przeszły obraz siebie był taki sam w obu badanych grupach, o tyle aktualny obraz siebie różnicował obie grupy. Zarówno osoby poparzone, jak i osoby z grupy kontrolnej prezentowały inny obecny obraz siebie niż przeszły. Zasadnicza różnica polegała na kierunku tych zmian. Otóż o ile w grupie kontrolnej kierunek ten można uznać za przewidywany, pozytywny, rozwojowy, o tyle w grupie osób uczestniczących w pożarze zmiany te miały charakter niekorzystny z punktu widzenia rozwojowego. Jak to wynika z rys. 2, występują wyraźne różnice w zakresie cech osobowości i głównych potrzeb pomiędzy badanymi grupami. Osoby po przeżyciu traumy w postaci bezpośredniego uczestnictwa w pożarze hali stoczni opisywały swój aktualny obraz siebie w sposób bardziej niekorzystny niż osoby z grupy kontrolnej. Ten kierunek zmian jest częściowo zgodny z tym, co w literaturze opisuje się jako zespół stresu pourazowego (Gilboa, Williams, Perloff, Orr).

Rys. 3. Główne zmiany obrazu siebie i kierunki tych zmian

W grupie ofiar pożaru najwyraźniej zaznacza się spadek samoakceptacji. Tak wyraźne obniżenie samoakceptacji jest prawdopodobnie powiązane ze zmianami zewnętrznymi spowodowanymi pożarem – widoczne ślady i skutki poparzeń (Blumenfield, Reddishy, 1987; Orr, Rezinkoff, Smith, 1989), ale nie można wykluczyć, że przyczyny tej zmiany mogą być także głębsze. W wyniku doznanego urazu psychicznego pojawiły się bolesne doświadczenia związane z własną bezsilnością oraz niemożnością pomocy sobie i innym, jak również nastąpiło zburzenie mitu własnej nietykliwości; to doświadczenie i uczucia mogły również pośrednio wpłynąć na zmiany w obrazie siebie (Gilboa, Friedman, Tsur, 1994; Friedman, Shmukler, 1992; Petersen, Seligman, 1981; Williams, 1988; Perloff, 1983).

Istotne niższe wyniki na skalach badających potrzeby dominacji i osiągnięć oznaczają osłabienie inwencji, spadek ambicji, rezygnację z bycia aktywnym i nastawionym na własny rozwój. Charakterystyka ta jest podobna do opisywanej w zespołach depresyjnych zwłaszcza tych, które występują po wydarzeniach traumatycznych (Williams, 1988; Perloff, 1983; Rosenhan, Seligman, 1994; Pużyński, 1988; Stoddard, Stroud, Murphy, 1992; Ward, Moss, Darko, 1987). Przejawem tej samej tendencji mogą być również symptomy izolacji społecznej, których wyrazem jest obniżenie potrzeby kontaktów heteroseksualnych oraz potrzeby afiliacji. O postawie rezygnacyjnej świadczy też wyraźny spadek potrzeby zmian oraz potrzeby autonomii.

Na uwagę zasługuje również wyraźnie dostrzegalny wzrost potrzeby poniżania siebie oraz potrzeby agresji. Wzrost potrzeby poniżania się można uznać za przejaw deprecjacji własnej wartości, co również może być wyrazem tendencji depresyjnych u osób badanych. Wzrost potrzeby agresji (Norman i in., 1992; Hurren, 1993)

ZMIANA OBRAZU SIEBIE U OFIAR POŻARU HALI STOCZNI GDAŃSKIEJ

wiąże się prawdopodobnie z sygnalizowanym przez badanych wzrostem drażliwości oraz trudnościami w kontrolowaniu własnych reakcji emocjonalnych, co w efekcie prowadzi do częstych konfliktów z otoczeniem, zwłaszcza najbliższym.

Śledząc wymienione wyżej zmiany psychiczne, można w nich dostrzec wyraźny związek z następstwami zespołu stresu pourazowego. Dominująca tendencja zmian w widzeniu siebie ma charakter depresyjny, co jest zgodne z doniesieniami Petersona i Seligmana (1981); piszą o tym także Orr, Rezinkoff, Smith (1989) oraz Ward, Moss i Darko (1987).

WNIOSKI

1. Wyniki badań potwierdzają przyjętą hipotezę, że pożar Hali Stoczni Gdańskiej spowodował u młodych uczestników tego tragicznego wydarzenia istotną zmianę obrazu siebie, przynajmniej w zakresie ich potrzeb psychicznych.
2. Charakter i kierunek tych zmian jest zdecydowanie niekorzystny i najprawdopodobniej jest wynikiem doznanego zespołu stresu pourazowego lub jego elementów z dość wyraźną komponentą depresyjną.
3. Prezentowane wyniki badań, a także inne (w przygotowaniu przez autorów niniejszego artykułu), wskazują na konieczność niesienia pomocy psychologicznej ofiarom pożaru. Zakres i czas trwania tej pomocy jest zróżnicowany i wymaga indywidualnej oceny.

BIBLIOGRAFIA

- American Psychiatric Association (1987³). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Revised (DSM III-R) (s. 247-251). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- American Psychiatric Association (1991). *Task Force on DSM-IV options book: work in progress (7/1/91)* (H: 15-H: 19). Washington DC: American Psychiatric Association.
- Blumenfield M., Reddish P. (1987). Identification of psychologic impairment in patients with mild-moderate thermal injury; small burn, big problem. *General Hospital Psychiatry*, 9, 142-146.
- Courtenmanche D. J., Robinow O. (1989). Recognition and treatment of the posttraumatic stress disorder in the burn victims. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 10, 247-250.
- Epstein S. (1985). Anxiety, arousal and self-concept. *Issues in Mental Health Nursing*, 7(1-4), 265-305.
- Friedman M., Shmukler D. (1992). The organizing matrix in the evolution of script. *Transactional Analysis Journal*, 22, 82-88.
- Gilboa D., Friedman M., Tsur H. (1994). The burn as a continuous traumatic stress: implications for emotional treatment during hospitalization. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 15, 1, 86-91.
- Hurren J. S. (1993). Rehabilitation of the burned patient: James Laing memorial essay for 1993. *Burns*, 21, 2, 116-126.
- Janoff-Bulman R. (1985). The aftermath of victimization; Rebuilding shattered assumptions. [W:] C. R. Figley (red.), *Trauma and its wake: the study and treatment of posttraumatic stress disorder* (vol. 1, s. 18). New York: Brunner-Mazel.
- Iwańczyk H. (1996). Obraz własnego „ja” u młodzieży introceptywnej i ekstreceptywnej. [W:] E. Januszewska (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej dzieci i młodzieży* (s. 125-137). Lublin: TN KUL.
- Matkowski M. (1984). Test Przymiotników do badania struktury osobowości (Adjective Check List). *Przegląd Psychologiczny*, 27, 2, 520-536.
- Murray H. A. (1938). *Exploration in personality*. New York: John Wiley&Sohn. Inc.
- Norman R., Bernstein M. D., O'Connell K., PhD, Chedekel D., EdD. (1992). Patterns of burn adjustment. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 13, 1, 4-12.
- Orr D. A., Rezinkoff M., Smith G. M. (1989). Body image, self esteem and depression in burn injured adolescents and young adults. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 10, 454-461.
- Perloff L. S. (1983). Perception of vulnerability to victimization. *Journal of Social Issues*, 39, 105-118.
- Peterson C., Seligman M. E. P. (1981). Self blame and depressive symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 253-259.
- Powers P. S., Cruse C. W., Daniels S., Stevens B. (1994). Posttraumatic stress disorder in patients with burns. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 15, 2, 147-153.
- Pużyński S. (1988). *Depresje*. Warszawa: PZWL, s. 300-302.
- Rosenhan D. L., Seligman M. E. P. (1994). *Psychopatologia*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne, s. 255-267; 359-413.
- Siek S. (1986). *Formowanie osobowości*. Warszawa: ATK, s. 253-334.
- Stoddard F. J., Stroud L., Murphy J. M. (1992). Depression in children after recovery from severe burns. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 13, 340-347.
- Ward H. W., Moss R. L., Darko D. F. (1987). Prevalence of postburn depression following burn injury. *Journal of Burn, Care and Rehabilitation*, 4, 294-298.
- Williams T. (1988). Diagnosis and treatment of survivor guilt: The bad penny syndrome. [W:] J. P. Vilson, Z. Harel, B. Kahana

BOGUSŁAW BORYS, MIKOŁAJ MAJKOWICZ

(red.), *Human adaptation to extreme stress: From the holocaust to Vietnam. The plenum series on Stress and Coping*. New York: Plenum Press.